

DOKSANÜÇ HARBİ

1877-1878

Osmanlı-Rus savaşı.

Rusya 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği panslavizm siyasetiyle Balkanlar'daki Slav ahalî üzerinde faaliyetlerini artırdı. Fransa'nın Almanya karşısında yenilmesinden (1870) sonra Avrupa dengesinde ortaya çıkan durumdan faydalanan Rusya, Paris Antlaşması'nın kendisiyle ilgili hükümlerinden kurtulmayı başardı ve Osmanlı Devleti'ne karşı daha aktif bir siyaset takip etmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi anlamına gelen Şark meselesini halletmek üzere desteklediği ve silâh yardımıyla bulunduğu Balkan milletlerini isyana teşvik etti. Bu yüzden ortaya çıkan Hersek ve Bulgar isyanlarını istismar ederek Bâbiâli'yi Avrupa siyasetinde yalnız bırakmak için yoğun bir faaliyete girişti. Özellikle 1876 Mayısında meydana gelen Bulgar isyanında on binlerce Bulgar'ın Türkler tarafından katledildiğini iddia ederek hadiseye dinî bir mahiyet kazandırdı. Zaten dış borçların ödenememesi meselesi yüzünden Avrupa umumî efkârı da Türkler'e karşı infial içinde bulunuyordu. Rusya'nın tahrikleri neticesinde İngilizler de buna katılınca Osmanlı Devleti Bulgar katliamı iddialarının faili olarak Avrupa siyaset sahnesinde yalnızlığa itildi.

Diğer taraftan Rusya Bâbiâli'nin başına yeni gaileler açmak maksadıyla Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne karşı harbe sevketti. Fakat muharebelerin Osmanlı ordularının galibiyetiyle sonuçlanması üzerine hadiselerle diplomatik yollardan bir çözüm bulmak için İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin iştirakiyle İstanbul'da bir konferans düzenlendi (23 Aralık 1876). Daha önce Rus elçiliğinde belirlenen teklifler, İstanbul Konferansı'nda alınan kararlar olarak Osmanlı Devleti'ne bildirildi. Buna göre Osmanlı Devleti Sırbistan ve Karadağ ile antlaşma yapacak ve onlara toprak verecekti. Bulgaristan, beşer yıllık sürelerle tayin edilecek birer hristiyan vali tarafından yönetilecek ve muhtariyet idaresine sahip iki eyalet haline getirilecekti. Ayrıca Bulgaristan'da Bulgarca resmî dil olarak kabul edilecek, mahallî milis askeri oluşturulacak, yeni vergi ve muhakeme usulü ihdas edilecek, Türk askeri yalnız büyük merkezlerde bulunur olacak, Bulgarlar için genel af ilân edi-

lecek, müslüman ahalinin elindeki silâhlar toplatılacak ve bu hususların uygulanması için milletlerarası bir komisyon görevlendirilecekti. Osmanlı Devleti'nin istiklâline ve toprak bütünlüğüne aykırı olan bu teklifler Bâbiâli'de kurulan bir genel mecliste müzakere edildikten sonra reddedildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü yalnızlığı iyi bir fırsat olarak değerlendiren Rusya, bir taraftan savaş hazırlıklarını hızlandırırken diğer taraftan da muhakkak gözüyle baktığı bir Osmanlı-Rus harbi için Avusturya'nın tarafsızlığını sağladı. Bu arada ilgili devletler Osmanlı Devleti'ne karşı takip edilecek siyaseti tesbit için Londra'da toplanarak 31 Mart 1877 tarihinde Londra Protokolü'nü imzalamışlarsa da İstanbul Konferansı'ndan pek farklı olmayan bu protokolün kararları da bir savaşa girmek pahasına Bâbiâli tarafından reddedildi. Nihayet Avrupa'nın hukukunu müdafaa iddiasıyla harekete geçen Rusya, 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilân etti.

Rumî takvime göre 1293 yılına rastladığı için Doksanüç Harbi olarak bilinen bu savaş, daha önce meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları gibi Tuna'da ve Doğu Anadolu'da olmak üzere iki cephede cereyan etti. Tuna cephesindeki Osmanlı ordusu, Serdârîekrem Abdülkerim Paşa'nın kumandasında Tuna nehrinin sol kıyısını birinci müdafaa hattı kabul ederken ikinci müdafaa hattını da Balkan dağları meydana getirmişti. Bu cephede doğrudan doğruya savaşa katılan ve mevcudu yaklaşık 180.000 kişi olan Osmanlı kuvvetleri, merkez karargâh Şumnu da dahil olmak üzere Silistre, Törakan, Rusçuk, Zıstovi ve Vidin'de toplanırken Rus Baltık donanmasının Akdeniz'e inebileceği ihtimaline karşılık Çanakkale Boğazı tahkim edildi. Buna mukabil Grandük Nikola'nın kumandasında ve yaklaşık 160.000 kişiden ibaret olan Rus ordusu Romanya sınırında toplanmıştı. Doğu Anadolu cephesinde ise 55.000 civarındaki Osmanlı ordusu Ahmed Muhtar Paşa'nın idaresinde Ardahan-Doğubayazıt arasında mevzilenirken 120.000 kişiden meydana gelen Rus ordusunun başında General Melikof bulunuyordu.

Savaşın başlaması ile birlikte Romanya topraklarına giren ve bu prensliği kendi tarafına çeken Ruslar, biri Dobruca, diğeri Bükreş istikametinde olmak üzere iki koldan ilerleyerek ve Tuna nehrini Rusçuk-Niğbolu arasından geçerek 27 Haziran'da Zıstovi'yi, 1 Temmuz'da da Tırnova'ya ele geçirdiler. Ruslar'ın bu iler-

leyişi sırasında, tahliyesi gerektiği halde bu hususa itina gösterilmediği için Niğbolu bir müddet müdafaadan sonra düşmana teslim oldu. Diğer taraftan Balkan geçitlerinden olup stratejik önemi bulunan Şıpka'daki Osmanlı kuvvetleri Ruslar'ın birçok saldırısına şiddetle karşı koydularsa da yenileceklerine kanaat getirince gizlice çekilmek suretiyle 19 Temmuz'da bu geçidi tahliye ettiler.

Ruslar'ın arka arkaya gelen bu başarıları, İstanbul'da büyük heyecan uyandırırken saltanat merkezinin Bursa'ya nakledileceğine dair haberler dahi yayıldı. Ayrıca askerî harekâtın savaş tekniğine göre yürütülmediği kanaatiyle savaşın başşehirde kurulan bir askerî meclis tarafından idaresine karar verildi. Bu arada Serasker Redif Paşa ile Serdârîekrem Abdülkerim Paşa görevlerinden alınarak dîvânîharbe sevkedildiler.

Bu gelişmelerden sonra Abdülkerim Paşa'nın yerine Tuna ordusu kumandanlığına getirilen Mehmed Ali Paşa'nın Rusçuk üzerine yürüten Grandük Nikola kuvvetlerini mağlûp etmesine karşılık General Gurko da 22 Temmuz'da Eskizağra'ya ele geçirdi. Karadağ tarafındaki kuvvetlerle Eskizağra'ya gelen Süleyman Paşa ise General Gurko'yu yenilgiye uğrattığı gibi Balkan dağlarının güneyinde ve Rus işgali altında bulunan yerleri de geri almaya muvaffak oldu. Daha sonra Şıpka Geçidi'ni geri almak istemesine ve bu maksatla 21 Ağustos'tan itibaren başlattığı taarruz harekâtında taraflar arasında şiddetli mücadeleler cereyan etmesine rağmen bu geçidi ele geçirmek mümkün olmadı. Diğer taraftan muharebeler başladığından beri Vidin'de bulunan Osman Paşa 18 Temmuz'da Plevne'ye gelerek bu müstahkem mevkiî geri aldı. Bunun üzerine Plevne'yi tekrar ele geçirmek için Zıstovi'den gelen Rus kuvvetleri iki defa taarruzda bulundularsa da gördükleri mukavemet sonucunda ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu mağlûbiyetten sonra Tuna cephesindeki mücadele Plevne'de düğümlendi ve Rus Çarı II. Aleksandr Romanya'dan yardım istemek zorunda kaldı. 1877 Eylülünde Rus-Rumen kuvvetlerinin Plevne'ye karşı ortaklaşa giriştikleri saldırılar ise her defasında sonuçsuz kaldı. Bu müdafaa İstanbul'da memnuniyetle karşılandı ve Sultan II. Abdülhamid kendisi için aldığı "gazi" unvanını Plevne kahramanı Osman Paşa ve Doğu Anadolu cephesi kumandanı Ahmed Muhtar Paşa'ya da verdi. Bu ara-

da 15 Ekim'de Tuna ordusunun kumandanlığına Süleyman Paşa getirildi.

Tuna cephesindeki muharebeler bu şekilde devam ederken Doğu Anadolu'da da Kars, Doğubayazıt ve Ardahan'a doğru üç koldan ilerleyen Ruslar 30 Nisan'da Doğubayazıt'ı ele geçirdiler. General Melikof'un idare ettiği kuvvetler de şiddetli mücadelelerden sonra Ardahan'a girdiler. Buradan da Erzurum üzerine yürüyen Ruslar 15 Temmuz'da mağlup edilerek sınır dışına atıldılar. Fakat General Lazarof kumandasında ağustosta yeniden saldırıya geçen Ruslar 18 Kasım'da Kars'ı ele geçirdiler. Bunun üzerine daha uygun bir savunma için Erzurum'a çekilen Osmanlı kuvvetleri Aziziye tabyalarında Nene Hatun'un ahaliyi teşvikiyle büyük bir mukavemet örneği ortaya koydular.

Diğer taraftan Plevne'de takılıp kalan Ruslar, 40.000 kişilik Osmanlı askerine karşılık Rusya'dan yeni kuvvetler getirterek mevcudu 125.000'e çıkardılar. Ağır kış şartlarının yanı sıra yiyecek hususunda da büyük bir sıkıntı içerisinde bulunan Plevne müdafileri, Grandük Nikola'nın teslim olma teklifini reddetmekle birlikte zamanın aleyhlerine cereyan ettiğine kani olarak bir yarma harekâtı ile düşman çemberini aşmak istediler. Bu maksatla 10 Aralık 1877 tarihinde kuvvetlerini ikiye ayıran Osman Paşa, birinci grup düşman mevzilerini ele geçinceye kadar ikinci grubun bu taarruzu himaye etmesi ve daha sonra onların da ileri çıkarak düşman çemberinin birlikte aşılmasını ön gören bir planı uygulamaya karar verdi. Birinci grubun başında harekete geçen Osman Paşa Rus mevzilerini ele geçirmişse de planın farkına varan düşmanın müdahalesi ikinci grubun mevzilerinden çıkmalarına imkân vermedi. Bu durum karşısında yoğun bir ateş altında kalan Osman Paşa geri çekilmek isterken atının vurulup kendisinin de yaralanması üzerine teslim mecbur oldu.

Plevne'nin düşmesinden sonra Sırbistan da Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilân etti ve Rus kuvvetleri Edirne üzerine yürümeye başladı. İstihkamları mükemmel olan Edirne, Plevne gibi Ruslar'a uzun süre karşı koyacak bir başka müdafa mevki olabilecek durumda iken Vali Eyüp Paşa mühimmat depolarını tahrip ederek geri çekilince şehir 20 Ocak 1878 tarihinde düşmana teslim oldu. Bu gelişmeler üzerine Bâbüli, mütareke için savaşın başından beri tarafsızlıklarını devam ettiren Avrupa devletlerinin ara buluculuğunu istediysse de hiçbirisi olumlu

bir cevap vermedi. Neticede Sultan II. Abdülhamid bizzat Rus çarından mütareke talebinde bulundu. Bu arada Meclis-i Meb'ûsan'da da bu mağlûbiyetin sebepleri üzerinde şiddetli tartışmalar cereyan ediyordu. Öte yandan, Rus ordularının bu ilerleyişi karşısında ne yapılması gerektiğini tesbit için Yıldız'da padişahın da katıldığı bir fevkalâde meclis toplandı. Fakat burada devletin içerisinde bulunduğu buhrana çare olabilecek herhangi bir karar alınamadığı gibi meclis üyelerinden bazılarının yenilginin sorumlusu olarak padişahı göstermek hususunda ısrarları üzerine II. Abdülhamid önce toplantıyı terkettti, daha sonra da Meclis-i Meb'ûsan'ı kapattı.

Mütareke teklifinin kabulü ile Osmanlı Devleti'ni Server ve Nâmık paşaların, Rusya'yı ise Grandük Nikola'nın temsil ettiği görüşmeler Kızanlık'ta başladı ve Edirne'nin teslim olması üzerine burada devam edildi. 31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan Edirne Mütarekesi'ne göre düşman kuşatmasına karşı direnen Erzurum Ruslar'a teslim edilecek, İstanbul Konferansı'nda belirtilen sınırlardan daha küçük olmamak şartıyla muhtar, milis teşkilâtı olan ve Bâbüli'ye vergi veren bir Bulgaristan Emâreti kurulacak, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın istiklalleri tanınacak, Rusya'ya savaş tazminatı ödenecek ve Boğazlar üzerinde Ruslar'a bazı imtiyazlar verilecekti. Ayrıca Bosna-Hersek'in muhtariyeti ve Rumeli'deki hristiyan ahalinin bulunduğu vilâyetlerde ıslahat yapılması kabul edilecekti. Barış görüşmeleri Ruslar'ın karargâhlarını Yeşilköy'e (Ayastefanos) nakletmelerinden sonra burada devam etti ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı.

Doksanüç Harbi, kuvvetlerin geniş bir alana yayılması, kumandanlar arasındaki irtibatlılık, harekâtın İstanbul'dan idaresi, malzeme ve mühimmat noksanlığı, Karadeniz'deki donanmanın hiçbir varlık gösteremeyişi gibi sebepler yüzünden Osmanlı ordularının yenilgisiyle sonuçlanmış ve Osmanlı Devleti'ni siyasî, askerî, sosyal ve iktisadî bakımdan büyük ölçüde etkilemiştir. Zira bu savaşın sonunda özellikle Bulgaristan'daki Türk ahali, gerek katledilmek gerekse göçe zorlanmak suretiyle, yüzyıllarca vatan olarak yaşadıkları topraklarından uzaklaştırılmışlardır. Ruslar ve Bulgarlar tarafından ortaklaşa uygulanmaya konulan ve tam bir Türk imhası olan bu hareket yüzünden İstanbul'daki muhacirlerin sayısı yüz binlerle ifade edilir ol-

muştur. Her türlü imkânsızlığa rağmen hayatta kalmaya çalışan bu muhacirler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulu Sultan II. Abdülhamid'e izâfeten Hamidiye olarak adlandırılan köylere yerleştirilmişlerdir.

Bu arada yenilgiye sebep oldukları kanaatiyle muharebeler sırasında görev alan bazı kumandanlar, kurulan Anadolu ve Rumeli divânîharplerinde muhakeme edilerek çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Diğer taraftan saltanatının ilk yılında Mesrutiyet'i ilân eden II. Abdülhamid, bu savaşın sebep olduğu buhran yüzünden Meclis-i Meb'ûsan'ı kapatmak zorunda kalmıştır. Bu arada Ali Suâvi, İstanbul'da toplanan Balkan muhacirlerinden bir grubun desteğiyle, padişahı tahttan indirip yerine V. Murad'ı geçirmek için Çırağan Sarayı'na bir baskın düzenlemiştir. Ayrıca bu savaş yüzünden Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödemek zorunda kaldığı 802.500.000 franklık harp tazminatı devlet için önemli bir maddî külfet olurken Ayastefanos Antlaşması'nın ağır hükümlerinden kurtulmak için İngiltere'nin yardımını sağlamak maksadıyla Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye bırakılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Yıldız Hususi Evrakı, nr. 159/33; BA, Sâdret Resmî Mâruzat, nr. 2/12, 2/13; BA, Bulgaristan-İrade, nr. 180; BA, Yıldız-Esas, nr. 14-1368-126-X; nr. 36-145-142-XI; nr. 36-147-142-XI; nr. 36-158-142-XI; nr. 36-169-141-XII; nr. 18-94-/5-94-44; nr. 18-94/8-94-44; nr. 18-94/9-94-44; nr. 18-94/19-94-44; BA, Bâbüli Evrak Odası, nr. 961, s. 79-81; *Muâhedât Mecmuası*, İstanbul 1298, IV, 202-206; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 282-498; Ali Fuad [Erden], *1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi*, İstanbul 1326; Ali Fuat Türkeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1987, s. 1-37; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sânit ve Devri Saltanatı*, İstanbul 1327, I, 211-336; Fevzi Kurtoglu, *1877-1878 Türk-Rus Harbinde Deniz Hareketleri*, İstanbul 1935; W. E. D. Allen — P. Muratoff, *Caucasian Battlefields*, Cambridge 1953, s. 105-217; F. W. von Herbert, *Plevne Müdafaası* (trc. Nurettin Artam), İstanbul 1954; Yulug Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği*, Ankara 1968, s. 22-68, 148-150; a.mlf., "1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri", *TTK Belleten*, XXVI/103 (1962), s. 567-592; Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1968, I, 109-356; Mehmed Ârif, *Başımıza Gelenler* (nşr. Nihat Yazar), Ankara 1972, s. 1-432; Rifat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa*, İstanbul 1989, s. 58-99; a.mlf., *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, İstanbul 1978; Bekir Sıtkı Baykal, "93 Harbi Esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şâyiâ ve Teşebbüsleri", *TTK Belleten*, V/19 (1941), s. 351-392; a.mlf., "Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", *DTCFD*, III/2 (1945), s. 183-192.

